

חיוב תפלה לנשים

ויזכר אלהים את רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה: (בראשית ל, כב)

כתב הספורנו ששמע ה' משום שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה ובענין הדודאים. עוד כתב משום שהתפללה אחר שעשתה שני מיני השתדלות.

חיוב תפלה

נחלקו הראשונים האם חיוב תפלה הוא מה"ת או אינו אלא מדרבנן. הרמב"ם בסהמ"צ (מ"ע ה) כתב שחיוב תפלה הוא מה"ת וז"ל והמצוה החמישית היא שצונו לעבדו יתעלה וכבר נכפל צווי זה פעמים, אמר (משפטים כג, כה) "ועבדתם את ה' אלקיכם" ואמר (ראה יג, ה) "ואותו תעבדו" ואמר (ואתחנן ו, יג) "ואותו תעבדו" ואמר (ס"פ עקב) "ולעבדו". ואע"פ שזה הצווי הוא גם כן מן הציוויים הכוללים כמו שביארנו בשרש הרביעי הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפילה. ולשון ספרי "ולעבדו" - זו תפילה. ואמרו גם כן "ולעבדו" - זה תלמוד.

וכן פסק ביד החזקה (תפילה ונשיאת כפים א, א) מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה. ואין מנין התפלות מן התורה, ואין משנה התפלה הזאת מן התורה, ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן (בהשגותיו שם) חולק וס"ל שאינו אלא דרבנן. עי"ש שמביא כמה ראיות נגד הרמב"ם, א' מהא דאיתא בברכות (כא, א) לענין בעל קרי שקורא קרית שמע ומברך על המזון לאחריו ואינו מתפלל, והעלו הטעם בזה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא תפלה דרבנן. ב' אמרו עוד (שם) ספק קרא ק"ש ספק לא קרא ק"ש חוזר וקורא ק"ש, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דק"ש דאורייתא תפלה דרבנן. ג' דאיתא בסוכה (לח, א) גבי תפלה דתנן שאם התחילו (חאכול) אין מפסיקין, והקשו מלולב דקתני נוטל על שולחנו אלמא מפסיק, והשיבו בדרך תימה מאי קושיא הא דאורייתא הא דרבנן.

עוד כתב שמי שנאנס ולא התפלל בשחרית ובמנחה נסתפק בעצמו ספק התפלל ספק לא התפלל, א"כ לפי דבריו שלהרב היה צריך לחזור ולהתפלל, והם פסקו לעולם בכל ספק בתפלה שאינו חוזר ומתפלל מפני שהיא מדרבנן.

וכבר אמרו (סוף ר"ה) ברב יהודה דמתלתין יומין לתלתין יומין הוה מצלי, לפי שהיה עוסק בתורה וסומך על מה שאמרו (שבת יא, א) חברים שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, שהיא דרבנן לעולם. אלא ודאי כל ענין התפלה אינו חובה כלל, אבל הוא ממדות חסד הבורא ית' עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו. ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתינו לאל ית' בכל לבבנו, כלומר בכוונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע, לא שנעשה המצות בלא כונה או על הספק אולי יש בהם תועלת. כענין ואהבת את יה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאורך, שהמצוה היא לאהוב את השם בכל לב ולב ושנסתכן באהבתו בנפשנו ובמוננו.

תפלה בעת צרה

אבל מסכים הרמב"ן שבעת צרה יש חיוב להתפלל מה"ת. וז"ל ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד, ד"א זו תפלה, אסמכתא היא. או לומר שמכלל העבודה שנלמד תורה ושנתפלל אליו בעת הצרות, ותהיינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעני עבדים אל יד אדוניהם. וזה כענין שכתוב (בהעלותך י) וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה.

עי"ש שמאריך ובסוף כתב שאם אולי יהיה מזרשם בתפלה עיקר מה"ת, נמנה אותו במניינו שלהרב ונאמר שהיא מצוה לעת הצרות, שנאמין שהוא יתברך ויתעלה שומע תפלה והוא המציל מן הצרות בתפלה וזעקה.

יישוב הכס"מ

ועי' בכס"מ שעל פי מש"כ הרמב"ם שאין משנה התפלה הזאת מן התורה, ר"ל מטבע התפלה הזאת, י"ל שמה שאמרו
בבעל קרי שאינו מתפלל היינו שאינו מתפלל תפלה זו בנוסח זה שלש פעמים ביום, אבל אומר הוא לעצמו תפלה
קצרה פעם אחת ביום. א"נ יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, כדאיתא בפרק האשה רבה (יבמות פט, א).

ומה שהק' מסוכה דלתפלה דרבנן מפסיקין, היינו לפי שכבר התפלל תפלה אחת ביום ההוא, או נשאר לו שהות
להתפלל אותה או יאמר תפלה קצרה ביותר שהוא חייב מן התורה.

ומש"כ ועוד שמי שנאנס וכו', אפשר לומר דלא אמרו ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, היינו דוקא
כשלא נסתפק לו בכל תפלות היום ההוא אבל אם נסתפק לו כן חוזר ומתפלל. ואפילו אם נאמר דבנסתפק בכל תפלות
היום נמי פטור, י"ל דמתפלל תפלה קצרה.

וכן רב יהודה לא הוה מצלי תפלה גמורה ג"פ ביום, אבל בכל יום היה מתפלל תפלה קצרה ע"פ הדרך שכתבתי, ולא
הוצרכו להזכיר תפלה קצרה זו בגמרא להיות הדבר פשוט שלא תיעקר מצוה דאורייתא ממקומה.

קושיית השאג"א

בשו"ת שאגת אריה (סימן יד) השיג עליו וז"ל גם זה אינו נכון שהרי ר"א התם בפ' מי שמתו אמר ספק קרא ק"ש
ספק לא קרא חוזר וקורא, ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, ופליג אר"י דאמר התם ספק קרא ק"ש
אינו חוזר וקורא מ"ט ק"ש דרבנן. ור"א ס"ל ק"ש דאורייתא וספיקא לחומרא, והרי ספק קרא ק"ש ע"כ מיירי דומיא
דספק התפלל, ובספק התפלל לדעת הרמב"ם מיירי בע"כ שוודאי לו שהתפלל עיקר תפלה של תורה, וא"כ בספק
קרא ק"ש מיירי נמי בכה"ג שקרא וודאי עיקר ק"ש של תורה ואינו מסופק אלא על תוס' של דבריהן. א"כ מאי שנא
בק"ש שחוזר ואומר תוספת של דבריהם, ומאי שנא תפלה שאינו חוזר ומתפלל תוספת של דבריהן.

אלא וודאי אין לתפלה עיקר כלל מה"ת, וכולה מילתא של דברי סופרים היא, אבל ק"ש יש לה עיקר מה"ת הילכך
ספיקה לחומרא, אבל תפלה דכולה מילתא דידה מדברי סופרים ספיקה לקולא.

בשו"ת יביע אומר (או"ח ו, יז) הביא בשם השועות יעקב (ר"ס קו), לתרץ קושיית הרמב"ן וז"ל: שכיון שקרא ק"ש
וברכותיה כבר יצא י"ח תפלה מן התורה בכמה דברי תפלה שנזכרו בברכות ק"ש, ומן התורה יצא י"ח בזה, ואפ"ל
בברכות התורה יוצא י"ח תפלה מה"ת.

חיוב נשים בתפלה

ממשיך הרמב"ם (שם הל' ב) שלפיכך נשים ועבדים חייבין בתפלה לפי שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא, אלא חיוב
מצוה זו כך הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל בכל יום ומגיד שבחו של הקדוש ברוך הוא, ואחר כך שואל צרכיו שהוא
צריך להם בבקשה ובתחנונה, ואחר כך נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו.

וכן נפסק בשו"ע (או"ח קו, ב) וז"ל נשים ועבדים, שאע"פ שפטורים מק"ש חייבים בתפלה, מפני שהיא מ"ע שלא
הזמן גרמא. וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם.

האם יש פטור מ"ע שהז"ג במצוה דרבנן

והנה איתא במתני' (ברכות כ, א) נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפילה ובמזוזה
ובברכת המזון. ובגמ' וחייבין בתפלה דרחמי ניהו, מהו דתימא הואיל וכתוב בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה
שהזמן גרמא דמי קמשמע לן. וכתבו בתוס' שגורסים בתפלה פשיטא, כיון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה
כמצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דרחמי ניהו, אבל כתב שרש"י לא גריס ליה שהרי תפלה דרבנן היא ומאי מ"ע
שייכי ביה. ומ"מ יש ליישב דהא הלל דרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרין
בסוכה (דף לה.) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים, דאין השומע פטור מקריאתן
כיון שהם פטורים. מבואר בתוס' שנים חייבות בג' תפלות, שהרי ה"א היתה שפטורות משום דהוי ז"ג, ועל זה משני
רחמי ניהו, א"כ מה"ט חייבות בג' תפלות. אבל לפי הרמב"ם הסיבה שהיא חייבת משום דהוי אינו ז"ג, א"כ אינן
חייבות רק בתפלה אחת. וכתב הערוה"ש שהרמב"ם מפרש הגמ' שה"א שפטורות דהוי ז"ג, קמ"ל דכיון דמן התורה
אין לה זמן קבוע חייבות. (ולא גרס דרחמי.)

ועי' במג"א (קו, ב) אמש"כ השו"ע שנשים חייבות בתפלה, כתב וז"ל כ"כ הרמב"ם דס"ל דתפלה מ"ע דאורייתא היא דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וכו', אך מדאורייתא די בפעם אחד ביום ובכל נוסח שירצה. ולכן נהגו רוב נשים שאין מתפללות בתמידות משום דאומרים מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה ומדאורייתא די בזה. ואפשר שגם חכמים לא חייבו יותר. והרמב"ן סובר תפלה דרבנן וכן דעת רוב הפוסקים, ועיין בתוס' דברכות (כ, ב).

האם יוצאים ידי"ח תפלה בתפלת הדרך

כדברי המג"א כתוב גם בשו"ת רדב"ז (ח"ו סי' ב אלפים קעו) עי"ש שדן לגבי החיוב לומר תפלת הדרך כל יום ויום, וכתב שתפלת הדרך עומדת במקום תפלה, הילכך צריך להתפלל אותה כל יום ויום ויוצא בה ידי תפלה מן התורה, דכתיב ולעבדו בכל לבבכם וארז"ל איזו היא עבודה שבלב זו תפלה, ואין מנין התפלות מן התורה ואין חיוב התפלה אשר אנו מתפללים מן התורה ואין לתפלה זמן קבוע מן התורה הילכך זה היוצא לדרך ששאל צרכיו מאת הקדוש ברוך הוא יצא ידי תפלה מן התורה, אבל מ"מ צריך להתפלל אותה בכל יום כעין מה שתקנו לנו להתפלל בכל יום. והק' א"כ יתפלל אותה ג"פ ביום כעין מה שתקנו, ות' דלא אטרחיה כ"כ אלא פעם אחת ביום סגי. וקצ"ע שבא לצאת ידי"ח תפלה מה"ת שאינו אלא פעם אחת ביום, דאילו כדי לצאת ידי"ח תפלה מדרבנן חייב לומר כל נוסח התפלה.

וכ"כ כתב הצ"ח (ברכות כא, א) ליישב קושיית הרמב"ן מבעל קרי וז"ל ואני אומר הרי עיקר ההוכחה כאן בסוגיא דבעל קרי שאינו מתפלל, הוא מדתנן היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי וכו', טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל, והרי כיון שלא נזכר עד שהוא באמצע תפלה הרי כבר קרא ק"ש וברכותיה, והרי יצא ידי חובת תפלה מן התורה שכמה בקשות אמר בברכת ק"ש לפניו, ואהבה רבה מלאה בקשות ותחנונים, וכן צור ישראל קומה בעזרת ישראל וכו' תפלה ובקשה היא, ולכך אם לא התחיל לא יתחיל שכבר יצא ידי חובתו של תורה. וגם על המזון שמברך לאחריו כל ברכה שלישית שהיא רחם נא מלאה בקשות ותחנונים ויוצא בזה ידי חובת תפלה של תורה.

ובזה מיישב קושיית הרמב"ן ממי שנאנס ולא התפלל שחרית ובמנחה ונסתפק אם התפלל או לא התפלל, א"כ לפי דברי הרמב"ם היה צריך לחזור ולהתפלל, והם פסקו לעולם בכל ספק בתפלה שאינו חוזר ומתפלל מפני שהיא מדרבנן. ות' הצ"ח שאם נאנס בשחרית רק על התפלה אבל קרא ק"ש וברכותיה, הרי כבר יצא ידי חובת תפלה דאורייתא בו ביום. ואם נאנס גם בק"ש וברכותיה ולא בירך בשחרית, א"כ חייב הוא לומר ברכת אמת ויציב משום יציאת מצרים, וזמן ברכת ק"ש להרבה פוסקים היא כל היום, וכן משמע דעת הרמב"ם, ועיין בסוף פ"א מהל' ק"ש ובכסף משנה שם. וכיון שהוא צריך לומר אמת ויציב הרי מקיים תפלה דאורייתא באמרו צור ישראל קומה בעזרת וכו'.

ומיושב נמי קושיית הרמב"ן מרב יהודה שהתפלל מתלתי יומין לתלתי יומין לפי שהיה עוסק בתורה וסמך על מה שאמרו חברים שעוסקין בתורה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה שהיא מדרבנן. ולהנ"ל מיישב שאם קרא ק"ש היה קורא בברכותיה וכבר יצא ידי תפלה.

עיקרו מה"ת

אבל הקשה הצ"ח כיון שעכ"פ עיקר מצות תפלה הוא מן התורה, אף שמנין התפלות ונוסחאות הם דרבנן, שוב מקרי מצות דרבנן שיש לה עיקר מה"ת, וא"כ למה ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל, והלא במצות דרבנן שיש לה עיקר מה"ת אין ספק התפלל מוציא מידי ודאי שנתחייב מתחלה בתפלה. ות' שמ"מ בנוסח ברכה אין לה עיקר מן התורה, וכיון שזה נסתפק אם התפלל עכ"פ כבר אמר ק"ש וברכותיה שיש בהם תפלות ובקשות, עתה נסתפק אם התפלל מצד חיוב דרבנן שתיקנו נוסח התפלה, אין לו להתפלל בנוסח ברכה. ואין זה דומה למי שאכל פת אפילו רק כזית שמחויב לחזור ולברך ברכת המזון מספק. דשאני ברכת המזון שיש לו עיקר מן התורה בנוסח ברכה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, אבל התפלה שאין לו עיקר מן התורה בנוסח ברכה אינו חוזר ומתפלל מספק.

שבח בקשה והודאה

אבל על עיקר דבריהם כבר השיגו האחרונים שאפילו לדברי הרמב"ם אינו יוצא ידי"ח אא"כ מקדים בשבח ומסיים בהודאה. וז"ל ספר מגן גיבורים ומיהו אף לדעתם דוקא פעם אחת ביום ובכל נוסח שירצה, ורק שיתחיל בשבח של מקום ויבקש צרכיו ואח"כ יתן שבח והודיה כמ"ש הרמב"ם, ולא כמו שהבינו האחרונים דבק"ש וברכותיה קיים גם מצוה זו של תפלה מה"ת, דאנן אם כי אין הנוסח מעכב אבל כעין נוסח התפלה של אנשי כנה"ג בעינן. ולכן תמה על

המג"א שכתב שלכך נהגו רוב נשים שאין מתפללין בתמידות משום דאומרינן איזה בקשה סמוך לנטילת שחרית, ומדאורייתא די בזה, ולפמ"ש בעינן שיהיה כעין נוסח התפלה שלנו.

שיטת הפרמ"ג ושאג"א שגם להרמב"ם צריכות להתפלל כל הנוסח מדרבנן

אמנם הפרמ"ג (פתיחה להלכות תפילה) כתב די"ל שגם להרמב"ם פעם א' חייבין מן התורה דמצות עשה שלא הזמן גרמא, ושאר תפלות חייבין מדרבנן, אף דמצות עשה שהזמן גרמא מדרבנן נמי פטורים כמו הלל כמו שכתבו התוס' (שם), אפ"ה נשים חייבות הואיל ורחמי נינהו. ומיהו האי טעם דרחמי נמי מדרבנן הוה, ומשום הכי נתן טעם לפעם א' דחייבות מן התורה דשלא הזמן גרמא. ונ"מ ספק התפלל כלל אף פעם א' חוזר ומתפלל, דספק תורה הוה. ועיין מג"א (קו, ב) דכתב אפשר דנשים בפעם א' די, וממה שכתבתי כאן להך גירסא דרחמי משמע דחייבין בשאר תפלות. ומיהו תפלת ערבית רשות, דקבלוה חובה, בזה יש לומר דנשים לא קבלוה חובה. וזה חידוש גדול שהרי הרמב"ם לא הזכיר כלל שחייבת בג' תפלות משום דהוי רחמים, ולא כתב אלא שחייבת משום שאינו ז"ג, וצ"ע.

כדברי הפרמ"ג כתב גם בשו"ת שאגת אריה (סימן יד) עי"ש שהק' על ההיא דברכות (כ, ב) דאמרי' וחייבין בתפלה דרחמי נינהו, ול"ל טעמא משום דרחמי נינהו ת"ל דמדאורייתא ה"ל מ"ע שלא הז"ג. ואף על גב דאתו רבנן ותיקנו זמנים קבועים לתפלה מ"מ לא לעקור ד"ת קאתו דעי"ז יהיו נשים ועבדים פטורין, אלא להוסיף על ד"ת קאתו. ות' דהא דקאמר טעמא משום דרחמי נינהו היינו לחייב את הנשים בכל ג' תפלות הקבועות בכל יום מדרבנן, דסד"א דה"ל מ"ע שהז"ג ולא ליחייבו אלא בתפלה א' ביום שחיובו מה"ת ובכל נוסח שירצה שיצא ידי"ח בזה מחיוב של תורה, קמ"ל משום דרחמי נינהו חייבין בכל התפלות ובנוסח שתיקנו רבנן.

וע"ע במשנ"ב (ס"ק ד) שכ"ז לדעת הרמב"ם שרק זמני התפלה הם מדברי סופרים אבל עיקר מצות תפלה היא מן התורה ... אלא שאין לה נוסח ידוע מן התורה ויכול להתפלל בכל נוסח שירצה ובכל עת שירצה, ומשהתפלל פ"א ביום או בלילה יצא י"ח מן התורה. וכתב המג"א שע"פ סברא זו נהגו רוב הנשים שאין מתפללין י"ח בתמידות שחר וערב לפי שאומרות מיד בבוקר סמוך לנטילה איזה בקשה, ומן התורה יוצאות בזה. אבל דעת הרמב"ן שעיקר מצות תפלה היא מד"ס שהם אנשי כה"ג שתיקנו י"ח ברכות על הסדר להתפלל אותן שחרית ומנחה חובה וערבית רשות, ואע"פ שהוא מ"ע מד"ס שהז"ג, והנשים פטורות מכל מ"ע שהזמן גרמא אפילו מד"ס כגון קידוש הלבנה, אעפ"כ חייבו אותן בתפילת שחרית ומנחה כמו אנשים הואיל ותפלה היא בקשת רחמים. וכן עיקר כי כן דעת רוב הפוסקים, וכן הכריע בספר שאגת ארי' ע"כ יש להזהיר לנשים שיתפללו י"ח.

סמיכת גאולה לתפלה

עוד הק' שסותר דבריו בסימן ע' (ס"ק א) שכתב דצריכי לומר אמת ויציב ולסמוך גאולה לתפלה, ועיין בא"ר שתמה על זה, וע"כ יש להזהירם שיתפללו ויקראו קריאת שמע לקבל עול מלכות שמים ויסמכו גאולה לתפלה באו"י.

וז"ל המג"א נ"ל דנשים פטורות ג"כ מברכת ק"ש דיש להם ג"כ זמן קבוע כמ"ש ס"ס נ"ח, וכ"מ ממ"ש תר"י וז"ל ואע"פ שהתפלה יש לה זמן קבוע, מ"מ כיון שאמרו הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו כמצוה שאין הז"ג דיינינן לה, א"נ מפני שהוא רחמים עכ"ל. משמע דפטורין מברכות אלו, גם מברכת הלבנה הם פטורין כמ"ש סי' תכ"ו. אך נ"ל דמ"מ מחוייבים לומר אמת ויציב דזכירות יציאת מצרים הוא דאורייתא כמ"ש סי' ס"ו, וא"כ צריכים לסמוך גאולה לתפלה.

ברכה הסמוכה לחברתה

בספר מגן גיבורים (סימן ע"ס"ק ב) כתב שנשים פטורות גם מברכות ק"ש דיש להם ג"כ זמן קבוע, אבל חייבין לומר אמת ויציב שהוא דאורייתא, וצריכות לסמוך גאולה לתפלה. ובשה"ג כתבנו דהדין דין אמת דחייבות בי"מ אבל אין חייבין רק מדרבנן משום דהוה מ"ע שהז"ג וחייבות מדרבנן משום שאף הם היו באותו הנס. וצ"ע למה הוי זמן גמרא, אע"ג שיש מן לברכת ק"ש אבל ברכת אמת וימיב לכאורה יכול לומר כל היום. עוד העיר דאומרינן אמת ויציב אף שפטורות מברכה ראשונה, א"כ בעינן שפותחת בברוך, ות' על פי מש"כ תוס' (ברכות מו, א) משום דכבר נתקנה בסמיכות לאנשים, וכעין שכתב הכ"מ הובא במג"א (לעיל סי' ס), או כמ"ש הרמב"ן ז"ל במיוחסות דהוא מטבע קצרה.

ק"ש

ממשיך המשנ"ב שנכון ג"כ שיקבלו עליהן עול מלכות שמים דהיינו שיאמרו עכ"פ שמע ישראל כדאיתא בסימן ע'. ויאמרו ג"כ ברכת אמת ויצייב כדי לסמוך גאולה לתפלה כמו שכתב המג"א בסימן ע'. (וקצ"ע שהמג"א כתב שהייבות בהזכרת יצי"מ ולכן חייבות לומר אמת ויצייב, ורק אח"כ הזכיר הענין של סמיכת גאול"ת).

ק"ש או פסק"ד

יש להסתפק לאשה שאין לה זמן לומר גם ק"ש וגם פסוקי דזמרא, מה עדיף לה לומר. ובמוסכל ראשון היינו אומרים שיותר כדאי לומר פסק"ד שבזה יש חיוב משום דהוי "הקדמה לתפלה", משא"כ בק"ש דהוי מ"ע שהז"ג. אבל ההרגש אומר שעדיף קבלת עומ"ש, וצ"ע.

תפלת ערבית

וכ"ז לענין שחרית ומנחה אבל תפלת ערבית שהוא רשות אף על פי שעכשיו כבר קבלוהו עליהם כל ישראל לחובה מ"מ הנשים לא קבלו עליהם ורובן אין מתפללין ערבית.

אשה הטרודה בטיפול ילדים

אמנם בספר תשובות והנהגות (כרך ג סימן לו) הביא מש"כ בספרו "מועדים וזמנים" (ח"ט סי' רמו) בשם הגר"ח מבריסק שאין לפטור נשים מתפלה וחייבות להתפלל, אבל דעת הקדוש החפץ חיים זצ"ל כפי שהבאנו שמה מזכרונותיו, שאם אין יכולות לכיין שטרודות בגידול הילדים וכו', דינן כדין בא מן הדרך שפטור וראוי לפוטרו משמונה עשרה, וכנראה בברכות השחר לבד מספיק.

אכן אשה שמתאמצת ומתפללת כל יום בכוונה זוכה למצוה רבה דתפילה שחייבין מה"ת כל יום, ולכן היום שרבו בנות פנויות ונשואות שאין עליהן טרדות יתר בבית, חייבות להתאמץ ולהתפלל בכוונה, והתפלה עמוד העולם והפתח לברכה והצלחה ויראת ה', וה"ו לבטל בחנם מצות תפלה, וראוי להזהירן להתאמץ ולכוין שאז התפלה מקובלת יותר והתועלת רבה מאד.

וע"ע בספר אשי ישראל (ז, ז) בשם ספר שיחות החפץ חיים (א, כז), כנ"ל שאשה הטרודה בילדים פטורה מלהתפלל כמו מי שבא מן הדרך. וכ"כ בשו"ת מחזה אליהו (יט, יד) ששמע כן בשם החזון איש, אבל כתב שמהגר"ח קניבסקי שליט"א שע ששנשים חייבות בתפלה.

תפילת מוסף לאשה ולפחות מבן כ'

ממשיך המשנ"ב ותפלת מוספין בצל"ח כתב דפטורות אבל בספר מגן גבורים פסק דחייבות עי"ש. וכן כתב ג"כ הגרע"א בשם שו"ת בשמים ראש שנשים פטורות מתפלת מוסף משום דפטורות ממחצית השקל, וכבר תמהו האחרונים א"כ לפי השיטות שפחות מבן כ' פטור ממחצית השקל יהיה ג"כ פטור מתפלת מוסף, וממילא גם לא יכול להיות ש"ץ למוסף, ולא מצינו שיקפידו שחזן למוסף יהיה דווקא בן כ'. וב"ישיבה קטנה" שכולם פחותים מבן כ' אז רק "ההנהלה" יוכלו להיות ש"ץ לתפלת מוסף.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יא סי' א) יצא ליישב מנהג העולם שגם בחורי ישיבה שהם פחותים מבני כ' מתפללים לפני העמוד מכמה טעמים.

אין ממשכנין

א' גירסת הגר"א בירושלמי "ולמשכן אין ממשכנין עד שיהא בן עשרים". ולפי גירסתו יוצא לנו מדברי הירושלמי דשלוש דרגות לפנינו בהך חיובא דתרומת שקלים, א) פחות מבן י"ג, דעליו גם חיובא ליכא, ורק אם הביא מקבלים ממנו. ב) מבן י"ג עד בן כ' איכא גם חיובא, ורק מאיזה טעם שהוא, אין ממשכנין אותו על כך. ג) מבן כ' ולמעלה גם ממשכנין אותו. ולפי"ז שפיר חייבים בתפילת מוספין, משום שהם חייבים בשקלים.

ועי"ש שהביא דברי היעב"ץ לפרש כך פסוקי התורה, שהרי כתיב כל העובר על הפקודים, שמשמע אפילו פחותים מבני כ', וכתיב מבן עשרים וכו' דמשמע דווקא מבן כ', אלא כאן לחיוב כאן למשכן.

אבל כל זה אינו יישוב לפי דברי הרמ"א שכתב שפחותים מבני כ' פטורים מלתת מחצית השקל, משמע שאין חיוב כלל, ולא רק שלא ממשכנין.

ב' רצה ליישב עפ"י דברי הביאור הגר"א (או"ח תרצד, א) שהא דאיתא בירושלמי שחייבין משהביא ב' שערות מיירי בשכבר נתן פעם אחת. א"כ לפי"ז י"ל דפחות מבן כ' מקרי בר חיובא הואיל ויכול לחייב עצמו. ומציין לדברי הגרע"א (או"ח סי' רסז) שמסופק האם מי שלא קיבל עליו עדיין את השבת יכול להוציא חבירו שכבר קיבל שבת בקידוש, הצד שיכול הוא משום שיכול בעצמו לקבל עליו את השבת.

עוד מציין לדברי המרדכי פ"ב דמגילה (סי' תשצ"ח) שכותב כן לענין מי שאכל כזית, שלכן יכול להוציא את מי שאכל כדי שביעה אף על גב דאינו חייב אלא מדרבנן, הואיל ובידו להביא עצמו לידי חיוב דאורייתא ע"ש. וכאן עדיף דשם מחוסר מעשה שיביא אותו לידי מצב של שביעה, וכאן אינו מחוסר שום דבר ורק צריך בהבעת רצון להוציא מן הכח אל הפועל את חיובו, ולכן י"ל דגם החולקים שם יודו בכאן.

וצ"ע שזה שחייב אם התחיל לכאורה אינו אלא מטעם נדר, א"כ לכאורה אינו נחשב ל"מחויב בדבר", שהרי אינו חייב מצד המצוה אלא מחמת נדרו. הגע בעצמך אשה שנדרה לברך ברכת המזון האם משו"ה היא יכולה להוציא בעלה בברהמ"ז.

פסוקי דזמרא

איתא בשו"ע (או"ח נב, א) ואם כבר התחילו הצבור יוצר, ואין שהות לומר פסוקי דזמרה אפי' בדילוג, יקרא ק"ש וברכותיה עם הציבור ויתפלל עמהם, ואחר כך יקרא כל פסוקי דזמרה בלא ברכה שלפניהם ולא של אחריהם. טכתב הגרע"א שאם טעה בתפלה זו ולא אמר משיב הרוח וכדומה בענין שצריך לחזור ולהתפלל. י"ל דיאמר תחלה פסוקי דזמרה בברכה לפניה ולאחריה. מכאן מדייק המשנ"ב (ע, א) שנשים חייבות בפסוקי דזמרא, והטעם שמבואר בדברי הגרע"א שהעיקר ניתקנו בשביל התפלה, א"כ ממילא חייבות.

קרבנות

כתב הערה"ש (מז, כה) הנשים מברכות ברכות התורה ואף שאינן מצוות על ת"ת וגם מק"ש פטורות מ"מ כיון שחייבות בתפלה וקבעו עליהן לחובה גם ק"ש ופסוקי דזמרה ושירת הים. וגם יש מי שסובר שדינים שלהן חייבות ללמוד [סמ"ג]. וכן נוהגות לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא. וכן בברהמ"ז אומרות ועל תורתך שלמדתנו. ולכן מכל טעמים אלו רשאות לברך.

אכילה לפני תפלה

בשו"ת אגר"מ (או"ח ח"ד סי' קא) דן האם אשה האוכלת לפני התפלה חייבת לקדש בשבת בבוקר לפני שהיא אוכלת. ודרך אגב דן האם באמת מותרת לאכול לפני התפלה. ועי"ש כתב שיש נשים שמקילות באכילה קודם התפלה לאחר שאמרו איזה בקשה מטעם המג"א שכתב שרוב נשים לא נהגו להתפלל בתמידות דסומכות על מה שמדאורייתא סגי בכל בקשה שהיא. ומוסיף שאפשר שגם חכמים לא חייבו יותר, ואני תמה על לשון זה דאם חכמים חייבו בתפלת י"ח כאנשים איך שייך שרוב נשים ינהגו לעבור על חיוב דרבנן, וא"כ בהכרח שגם חכמים לא חייבו להם. שלכן אף אלו היודעות להתפלל ומתפללות בכל יום יש שלא קבלו עלייהו איסור אכילה קודם תפלתם שנהגו ואוכלות אחר שאמרו איזה בקשה וצ"ע לדינא.

קידוש על האכילה שלפני התפלה

ולגבי קידוש הסתפק האם צריכות בשבת ויו"ט לעשות קידוש לפני האכילה, מקור הספק הוא על פי מש"כ הביה"ל (רפט, א) אנשים שאוכלים לפני התפלה צריכים לקדש. אמנם מסיק שאשה אינה צריכה לקדש, והטעם שהיא משועבדת לבעלה לאכול דוקא עמו וכיון שבעלה אסור לאכול קודם התפלה וא"א לו לאכול הסעודה קודם התפלה אין זה זמן אכילה גם לה, שלכן לא חל חובת קידוש גם עליה ומותרת לאכול בלא קידוש. אבל מ"מ כשכבר התפלל בעלה ורשאי לקדש ולאכול אך שרוצה לחכות מאיזה טעם וצורך כיון שכבר חל חובת הקידוש על בעלה חל ממילא גם עליה, ותצטרך לקדש אם רוצה לאכול איזה דבר קודם שירצה בעלה לאכול. ואף שנמצא לפ"ז דאם היא התפללה כבר ובעלה עדיין לא התפלל נמי תוכל לאכול בלא קידוש מאחר דלא חל חובת קידוש על בעלה לא נראה למעשה

לעשות כן, בדבר המצוי שהוא אכילה דאחר התפלה שייך לומר לא פלוג, ורק באכילה דקודם התפלה שלא מצוי לא שייך לומר לא פלוג ורשאה לאכול בלא קידוש.

ולפי"ז בבחורה שאין לה בעל והיא אינה משועבדת לאכול מאוחר, לכאורה תתחייב לקדש אם היא אוכלת לפני התפלה, אא"כ נאמר שהיא משועבדת לאביה ואמה, אבל לא מצינו דבר כזה.